

Wat te doen in het Midden Oosten?

Bernard ter Haar, december 2015

Al een tijd wil ik iets schrijven over de ontwikkelingen in het Midden Oosten en hoe het Westen hiermee omgaat. Het is een moeilijk onderwerp. Misschien moet je er eerst een flink aantal boeken over gelezen hebben en er zelf geweest zijn. Dat heb ik niet en dat ben ik niet. Maar toch voel ik een groot ongemak bij alles wat fout gaat en bij het feit dat ik er nog nooit systematisch over heb nagedacht over hoe het anders zou kunnen. Vandaar deze poging.

Allereerst dan toch de constatering dat de inzet en het resultaat van de Westerse interventies in het Midden Oosten zo ver uit elkaar liggen dat je niet anders kunt dan spreken van een totale mislukking. Dit geldt voor de rechtstreekse militaire interventies in Irak, Libië, en Afghanistan, maar je kunt je ook afvragen in hoeverre het Westen een betere begeleiding had kunnen geven aan het proces van de Arabische Lente in bijvoorbeeld Egypte. Ook het Syrische drama moet je classificeren als totaal mislukt interventiebeleid.

Wat is eigenlijk de inzet, wat zijn de doelen, welke resultaten wil het Westen bereiken in het Midden Oosten? Dat is al meteen de vinger op een heel zere plek. Ik zou niet verder kunnen komen dan dat we de landen hebben willen bevrijden van hun dictatoriale regimes, mede om daarmee een grotere stabiliteit in de regio te verkrijgen. Sadat moest weg uit Irak, Khadafi moest weg uit Libië, Assad moet weg uit Syrië, de Taliban moest weg uit Afghanistan, het vertrek van Mubarak uit Egypte was welkom. Dat is voor een groot deel nog gelukt ook. Maar het achterliggende doel, het vergroten van de stabiliteit en het verbeteren van het welzijn van de volkeren in die landen, is ver achter de horizon gebleven. Het doel van de huidige bombardementen op IS doelen in Syrië en Irak is ook veelzeggend vaag: we willen de opmars van IS blokkeren. Misschien zelfs de huidige structuur van IS vernietigen? En dan?

Het Midden Oosten is een ingewikkelde regio. Ik denk dat we er maar weinig van begrijpen, en veel te snel aannames in ons beleid stoppen die nergens op gebaseerd zijn. Een van de aannames is blijkbaar dat als je een dictator verwijdt het bevrijde volk zelf een nieuw en beter regime weet te installeren. Quod non. Een andere aanname is dat de tegenstander van onze tegenstander een bevriende partij is. De werkelijkheid is veel glibberiger. Een effect van onze interventies is in elk geval dat we onszelf partij hebben gemaakt in de conflicten van het Midden Oosten, en daarmee ook target van acties van onze tegenstanders.

Zijn er ervaringen waar we iets van kunnen leren? Zeker: de ervaringen van de Westerse alliantie in Afghanistan waren voorspelbaar. Daarvoor hoefde je alleen maar te kijken naar de Russische pogingen in de jaren tachtig om het land in het gareel te krijgen. Pogingen die vanwege geldgebrek uiteindelijk waren gestaakt, en tot niets hadden geleid. De huidige terugtrekking van de Westerse alliantie uit Afghanistan vertoont hier grote gelijkenis mee. Ik herinner me ook nog discussies ten tijde van de Amerikaanse inval in Irak over wat het zou betekenen als de macht van Irak gebroken zou worden, voor het land zelf, en vooral ook welke landen, stammen en volken zouden proberen te profiteren van het ontstane machtsvacuüm. De consensus in die discussies was wel dat er een hoge mate van instabiliteit zou ontstaan, en ziedaar! Dat is wat we hebben gekregen. De boodschap is dus: een goede analyse vooraf, en een strategie die op zo'n analyse is gebaseerd, kan veel ellende voorkomen.

Inmiddels zit de Westerse alliantie tot over zijn oren in de ellende van Irak en Syrië, met een grote golf aan vluchtelingen richting Europa tot gevolg en terreureffecten die tot Parijs en Brussel reiken.

Een heldere strategie die kan leiden tot stabiliteit in de regio is nergens te bekennen. Je kunt zeggen: niets doen is beter dan wat we nu doen. Maar kan het beter dan niets doen?

Een paar elementen:

Wat we uit het recente verleden kunnen leren is hoe desastreus het is als het gezag van de centrale overheid wegvalt. In Libië en Irak heeft het ernstig ontbroken aan een strategie die gericht was op het behoud van dat gezag, ook als de zittende dictator moest vallen. Poetin heeft ten aanzien van Syrië steeds geprobeerd het gezag van de centrale overheid intact te laten (om daarmee het Russische belang van controle over de noordelijke havens zo goed mogelijk te borgen). Daarmee heeft hij met de actieve militaire interventies sinds vorig jaar zijn neus vermoedelijk in een hopeloos wespennest gestoken, nu het gezag van het Assad regime al te zeer is verzwakt en het Rusland met geen mogelijkheid zal lukken om een geloofwaardig regime te stichten, maar het Westen kan worden verweten dat zij niet de blokkade van Poetin op eerder ingrijpen in Syrië hebben omgebogen in een actieve strategie ter verbetering van de kwaliteit van de centrale overheid.

Investeren in de kwaliteit van de centrale overheid is niet gemakkelijk. Kijk maar weer naar de ervaringen in Afghanistan. Maar je kunt je afvragen in hoeverre het westen überhaupt een strategie heeft die hierop is gericht. De Westerse houding richting Saoedi-Arabië getuigt hier bijvoorbeeld niet van (en dat kan nog heel riskant worden).

Twee belangrijke spelers heb ik nu al genoemd: Rusland en Saoedi-Arabië. Tegenspelers met allebei ingewikkelde agenda's. Binnenlands veel last van de lage olieprijs (waarbij ze beide toch maximaal olie blijven produceren), buitenlands beide een militaire interventie gestart (Syrië en Jemen). Rusland dat een alawitisch regime in het zadel probeert te houden, Saoedi-Arabië een soennitisch bolwerk, een evidente bron van spanning. Wat zijn hun volgende stappen? Is het mogelijk daarover het gesprek te openen?

Regionale conflicthaarden hebben we in de geschiedenis eerder gezien. De geschiedenis van Europa tot en met het einde van het vorige millennium is een aaneenschakeling van gewelddadige conflicten. Veelal op slagvelden bevochten, maar aan onderhandelingstafels opgelost. Op die onderhandelingstafels werden beleidsmaatregelen afgesproken of afgedwongen, en ook heel vaak grenzen opnieuw getrokken.

De grenzen in het Midden Oosten zijn van koloniale afkomst. Soms mooie rechte lijnen in een woestijnlandschap. Wat tot onopgeloste spanningen heeft geleid is dat de Koerdische volkeren geen eigen land is vergund. Hetzelfde geldt, maar dan omgekeerd, voor de creatie van het land Israël. Zeker nu Syrië en Irak feitelijk versnipperd zijn kan het de moeite lonen na te denken over andere grenzen en andere landen. Misschien meer en kleinere landen dan zoals die in de vorige eeuw zijn getekend, zodat een centraal gezag gemakkelijker bereikbaar is.

Ik las laatst de stelling dat diegene zal winnen in het Midden Oosten die de harten van het volk kan winnen. In de mondige wereld van nu laten mensen zich niet meer zo maar gezag opleggen (ook als is dat nog wel het wereldbeeld van bijvoorbeeld Poetin). Gezag wordt gevestigd met goed beleid, en vernietigd met wapens. Er gaan veel te veel wapens naar de regio, en er wordt veel te weinig gesproken over goed beleid.

Het zijn een paar observaties, nog geen analyse. Ik wist aan het begin van dit verhaal ook al dat het moeilijk zou worden. Het is nog lang niet af. Het is bijvoorbeeld cruciaal om na te denken over de rol en toekomst van Saoedi-Arabië. Ik heb nog niets over IS gezegd, terwijl die groepering juist zo centraal staat in het huidige Westerse denken over het Midden Oosten.

Toch al een paar lessen: de huidige militaire interventies ontberen een strategie die op een realistisch doel is gericht, en hebben dus weinig zin. Wat absoluut voorop moet staan is met elkaar gaan praten. Partijen uit te nodigen aan een gesprekstafel, of een onderhandelingstafel, zodat belangen en opvattingen kunnen worden uitgesproken. Zodat vanuit een gezamenlijk begrip kan worden nagedacht over de toekomst van de volkeren in het Midden Oosten. En een strategie kan worden ontwikkeld. Praten over je eigen toekomst kan heel confronterend zijn. Denk maar aan de familie van Assad, of de koninklijke familie van Saoedi-Arabië, maar ook heel richtinggevend, en hoopgevend voor diegene die nu het gevoel hebben door niemand gehoord te worden. Het komt erop aan de goede vragen op tafel te krijgen. Confronterende vragen. *)

Misschien is dat zelfs een manier om van het apocalyptische gedachtegoed van IS, of de wervingskracht daarvan, af te komen.

Het gesprek openen en inhoudelijk voeren, het zal voor alle westerse migranten die uit het Midden Oosten komen ook het gevoel geven dat hun achtergrond serieus genomen wordt.

-0-

*) Dat dit geen illusie is wordt geïllustreerd door de ervaringen van het IMF, die met positief effect analyses bespreekbaar maakt over de macro-economische ontwikkelingen in bijvoorbeeld Rusland of Saoedi-Arabië.